

WORKSHOP PÅ LØNSET

Rapport VERDISKAPING PÅ LØNSET

Oppdal kommune, Sør-Trøndelag 17. - 18. november 2011

RAPPORTENS INNHOLD:

Sammendrag Verdiskaping på Lønset Side

A: Verdiskaping på Lønset og Klövsjö

1. Oppdal kommune og Lønset Side
2. Klövsjö og Bergs kommun Side

B: WORKSHOP SOM PROSESS

3. Bakgrunn og prosjektets målsettinger for workshopen. Side
4. Foredrag og gruppearbeidet under workshopen, DAG 1 og 2 Side
5. Resultatene fra workshopen: Oppsummering Side
6. Verdiforståelse og kulturmiljøets potensial: Oppsummering Side

Vedlegg: Planarbeidet på Lønset Side

Lenker til informasjon, aktører, nettverk, ressurs Side

C: VEDLEGG:

Vedlegg 1: Foredrag og presentasjoner fra workshopen Side

Vedlegg 2: Side

Rapporten er forfattet og formgitt av Husnyckeln prosjektet i samarbeid med Oppdal kommune

Oppdal, Trondheim, Östersund 2012

Sammendrag Verdiskaping på Lønset

Tettstedet Lønset i Oppdal kommune har mangfoldige kulturhistoriske verdier knyttet til en lang jordbrukshistorie. Utviklingspotensialet ligger i jordbrukets kulturminner og kulturlandskapet. Det er et variert kulturlandskap med gårds- og seterbebyggelse som preger Lønset. Hele kommunen kjennetegnes av aktiv landbruk. Oppdal kommune er en innlandskommune med konstant befolkningsvekst. Kommunen har et av de største alpinksianlegg i Norge. Det er samtidig en forandringsprosess i drift og sysselsetting som medfører nedleggelse av gårdsbruk og gjengroing av kulturlandskap.

Verdiskaping på Lønset er dokumentert i gårdsanlegg med ny næringsbruk som Småbruket, Bortistu gård, Storli gård og Øver Lønset gård.

Drivkraften ligger i den lokale interessegruppen som har klare planer for stedsutviklingen. Det er en positiv holdning til stedet og kulturarven som identitetsgiver. Produksjon av varer som mat eller stedstypiske tradisjonsbaserte produkter som ski styrker prosessen. Markedsføringen av stedskvaliteter bygd på kulturarvens verdier er tydelig i presentasjoner av stedet og planarbeidet.

Utfordringer ligger i kulturlandskapet som helhet som behøver næringsutvikling til å kunne ta den ledige bygningsmassen (f. eks. Kletthammer gård og Rate gård) i bruk og holde kulturlandskapet i hevd. Ny fritidsbebyggelse og boligfelt utfordrer kulturlandskapet, tradisjonell landbruk og ombruk av ledig historisk gårdsbebyggelse bør drøftes som alternativ. Hvis det lokale kulturlandskapet som er til dels av nasjonal verdi skal bevares må næringskonsept stimulere til husdyrhold/beite i tillegg til satsing på bærekraftig turisme/ (vinterskisted og sommerturisme) og fritidsbebyggelse. Det er kommunale midler (SMIL) til bevaring av kulturlandskap og bygninger i bruk men disse dekker bare en brøkdel av behovet. Tap av verdier gjennom forfall og gjengroing er en real utfordring. En prioritering av de mest verdifulle kulturlandskap og bygninger som kulturminner er en framtidig oppgave i forhold til næringsutvikling som passer til kulturmiljøet og fremmer verdiene. Samtidig er næringsetableringen utfordret av kravet om lønnsomhet, det er til dels betydelige kostnader involvert når de historiske gårdsanlegg skal få ny bruk. Erfaringer fra casene som ble befart og drøftet viser til at verdiskapingen basert på landbrukets kulturminner tar mer tid til å bli langsiktig og bærekraftig. Det er behov for utvikling av mer håndverkskompetanse for å ivareta kulturhistoriske verdier i de historiske landbruksbygningene.

Verdiskapingsaktiviteter i interreg-prosjektet Husnyckeln

Innland

1. Oppdal kommune og Lønset

Lønset er en gammel jordbruksbygd med ca. 450 innbyggere rundt 20 km vest for Oppdal sentrum. Storlidalen mot nord og Dindalen mot sør danner et krysspunkt mot Drivdalen. Lønset sentrum har butikk, kirke, barnehage/skole/samfunnshus og bedehus. Stedene med offentlig funksjon er spredt og elva Vindøla renner gjennom sentrum og deler området i to. Hovednæringen er landbruk med 42 gårdsbruk i aktiv drift. Det finnes 6 reiselivsbedrifter, håndverksbedrifter som laftere, tømrere, maskinentreprenører, treforedling/snekkeri, steinindustri, bakeri, veveri. Lønset Handel er sentralt beliggende midt i Lønset, og er et viktig samlingspunkt. I sentrumet ligger Lønset kapell fra 1863.

Det laget en utviklingsplan for Lønset: *Utvikling av stedet Lønset*, Plankontoret Berkåk 2010.

Lønset er et eget planområde i gjeldende kommunedelplan med planbestemmelser.

1a Situasjon i dag

Lokale interessegrupper på Lønset

LØNSET GJØR OPPDAL BEDRE heter det på hjemmesiden Lønset.no. Det er stor optimisme og framtidstro på Lønset. Dette skiller stedet fra mange andre innlandssteder med liknende historie. Fraflytting og nedleggelse av gårdsbebyggelse er ikke et tema som mange historiske landbrukskulturmiljøer sliter med og fokuserer på.

Dette har ført til reetablering av seterdrift etter perioder med nedleggelse og fraflytting tidligere. Dette markedsføres, særlig i kommunen som en aktiv landbrukspolitikk hvor verdier og opplevelseskvaliteter i kulturlandskapet ivaretas. Menneskene som forvalter verdiene settes i fokus når prosjekter rundt setring og ny kombinert bruk landbruk/turisme presenteres.

Det legges vekt på en god lokal infrastruktur i utviklingsplanen for Lønset. Kulturmiljøet benevnes ikke direkte som kulturlandskap med tilhørende jordbruksbebyggelse. Begrepet landskap og natur brukes og deres kvaliteter skal ivaretas. Tilretteleggingen av historiske veifar, kulturhistorisk viktige steder de siste år viser samtidig at det historiske kulturmiljøet er involvert.

Det som ikke er omhandlet er verdifulle kulturlandskap og kulturminner (bygninger og spor i landskap)

Registrering av kulturmiljøet er bare gjort stykkevis og tilfeldig over en lang periode siden 1970-tallet og vises ikke på kommunale eller lokale kart. En bevaringsplan eksisterer på den måten ikke.

1b Partnerstedet Klövsjö i Bergs kommun, Jämtlands län

Representanter fra Klövsjö ble invitert til workshopen på Lønset. Det svenske innlandsstedet har en liknende nærings- og bosetningshistorie. Fritidsnæringsvirksomheten som skisted utfordrer det historiske kulturmiljøet på Klövsjö. For mer info: se rapporten om workshop i Klövsjö.

2. Bakgrunn og prosjektets målsettinger for workshopen

Målet med workshopen på Lønset

Bevaring av kulturhistoriske verdier og utvikling av verdiskapingspotensialet skal gå sammen

Følgende mål og premisser skal belyses under workshopen:

- Identifisering av vesentlige verdier i kulturmiljøet (kulturhistoriske verdier og økonomisk utviklingspotensial) og hva de baserer seg på
- Bedre forståelse av vern gjennom bruk prinsippet
- Bedre samkjøring av vern og utviklingsinteresser
- Dialog med gruppediskusjon: nye turismebaserte næringer -muligheter og begrensninger for det lokale historiske kulturmiljøet
- Drøfte byggeskikk og antikvariske prinsipper
- Økt kunnskap om hvordan kulturmiljøet kan utvikles i praksis (løsningsmodeller)
- Erfaringsutveksling mellom fagpersoner, lokal forvaltning og interessegruppen (eiere til kulturminner) på tvers over grensen

Programmet for workshopen og gjennomføringen

Møtestedet ble lagt til et gårdsbruk med navnet Rønningen eller Fredlund som kalles i dag Småbruket. Møte ble avholdt i den ombyggete låven fra 1935. Låven består av et pipeverksted, salgsbutikk og et forsamlingslokale. Gården driftes av Gro og Jon Aalbu som deltok på workshopen.

Gården Rønningen eller Fredlund, i dag i drift under navnet Småbruket

Historisk orientering med befaring på Lønset

Alle deltakerne var med på en befaring i nærmiljøet på Lønset

Kletthammer gård i det nasjonalt verdifulle kulturlandskapet Sliper-Dettli

Øver Lønset gård Endre Hals skifabrikk

Etter fullført studie ved design og arkitektthøyskolen i Oslo flyttet Endre Hals til Lønset. Hovedoppgaven gikk ut på et produksjonssystem for individuelle alpinski. Oppdal som en av Norges største alpinskidestinasjoner kom naturlig opp som kandidat. Moderne kommunikasjonssystemer gjøre det mulig å produsere uavhengig hvor kundene befinner seg. Modern produksjonsutstyr ble flyttet inn i en historisk låvebygning på gården Øver Lønset, nær Lønset kapell, sentralt i tettstedet.

Inngang til skiverkstedet til Endre Hals i den gamle låven på Øver Lønset gård

Den historiske bygningen oppfattes som meget fleksibel til ny bruk som skiverksted, deler tas i bruk etter behov og som bedriften vokser innreddes ledige arealer i den store låven.

Bedriften har nettopp fått en produksjonsmedarbeider til. I hovedhuset er det kontor der Marianne, kona til Endre Hals organiserer blant annet distribusjon og bestillinger.

Ratet gård

Befaringen av Ratet gård viser til utfordringene som Lønset står overfor. Gården med mulige røtter i jernalderen er en av de største i området. Den betydelige bygningsmassen har ingen bruk i dag.

Eier har ingen planer om ny bruk. Vedlikeholdet er krevende, det er store kostnader knyttet til istandsetting. Kulturmiljøet har store kulturhistoriske verdier som lokalmiljøet er bevisst om. Verdiskapingen ved å anvende vern gjennom bruk- prinsippet vil kunne utnytte et stort potensial. Et framtidig driftskonsept vil samtidig kreve en bruk som kan driftes økonomisk forsvarlig. Utfordringen ligger i å dokumentere kvalitetene og markedsføre mulighetene som ligger i kulturminnene og kulturlandskap. Valg av bruk vil være en nøkkel til suksess.

De kulturhistoriske verdiene er ikke undersøkt og dokumentert.

Er det turisme/fritidsformål eller fast kommunale funksjoner relatert til bosetning som er tilpasset dette store jordbrukskulturmiljøet? Den økende sommerturismen med bruk av elven Driva som ligger i umiddelbar nærhet bør utredes i henhold til nytt liv for gårdene nederst i Drivdalen. Turismesatsingen har samtidig klare begrensninger, Oppdal som skidestinasjon og sommeraktivitetstilbud konkurrerer med mange steder i regionen, særlig i Sverige. En ide for et stort gårdsanlegg som Rate gård som ble foreslått er et rekreasjons/rehabiliteringssted for unge mennesker som faller ut av det moderne samfunnet. Slike driftsmodeller fungerer mange

steder i Europa, kvalitetene ligger i slike kulturmiljøers skjermete beliggenhet og kvaliteter som hvile og ro. Næringskonseptet er da ofte knyttet til produksjon av gårdsmat eller lokale tradisjonsprodukter kombinert med overnatting og bevertning. Småbruket har gode erfaringer med produksjon av gårdsmat i en mindre målestokk. På den måten kan ressurser fra helse og omsorgssektoren på flere forvaltningsplan (fra kommunal opp til statlig) aktiveres.

Tema

Verdiskaping på Lønset med kulturminner som ressurs?

Hva vil vi oppnå med Husnyckeln-prosjektet?

Presentasjon av det lokale utviklingsarbeidet (Representant fra Lønset horisontløftarlaget)

Arbeidet og erfaringer med bevaring og utvikling av kulturlandskapet og kulturminner; SMIL ordningen, byggesaker

Verdiskaping på Lønset med kulturmiljøet som ressurs?

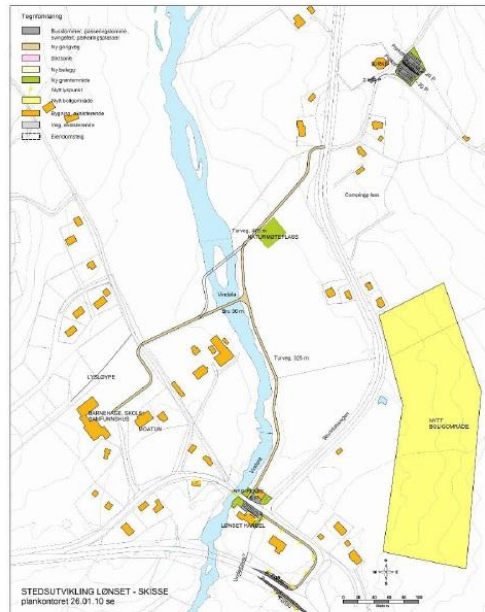
Hva vil vi oppnå med Husnyckeln-prosjektet?

Verdiskaping Eksempler:

Lokale interesser

5. BO PÅ LØNSET

Det er viktig å kunne tilby attraktive boligtomter på Lønset. Området som ligger i lia øst for butikken og bedehuset er sørvest vendt og har gode solforhold og klima. Det er dessuten flott utsikt fra området og det oppfattes som et attraktivt boligområde.

Gruppearbeid

Hele gruppen drøftet spørsmål fra temagruppen rundt verdiforståelse og verdiskapingspotensialet:

Verdiskaping på Lønset: utvikling og bruk av kulturlandskapet
Hvilke kulturhistoriske verdier finnes i kulturmiljøet på Lønset? Hvordan vernes/bevares kulturmiljøet? Hvilket utviklingspotensial ligger i kulturminnene, hvilke lokale tradisjonsnæringer kan utvikles? Hvilke behov har utviklere? Kunnskap og kompetanse: hvordan lykkes med ombruk av kulturminnene?

Dag 2

Befaring: Verdiskaping på Storli gård og Bortistu gård

Ombruk av nedlagte gårder på Lønset: Case Skruen gård- kulturmiljøets potensial til verdiskaping?

1015-1045 Prinsipper ved tilpasning av ny arkitektur i et historisk kulturmiljø - Behov for byggeskikkveileder?

Lokal tradisjonsmat- ny produksjon med røtter i historiske kulturmiljøer

På Storli Gard lages forskjellige produkter av egne lam - badsturøkte lammelår, pinnekjøtt, fenalår, lammenader.

Bortistu gård i naboskapet foredler lokalprodusert kjøtt. Bassturøkt lammelår er fra lam som har gått på sommerbeite i Trollheimen og omegn. Kjøttet er lettsaltet og røkt med einer i Bortistus gamle røk-basstu. Historisk bygninger brukes om til ny produksjon av lokal tradisjonsbasert mat.

Introduksjon til gruppearbeidet

Prosjektet introduserte til gruppearbeidet.

Gruppearbeid oppfølging av tema fra dag 1 med særskilt fokus på nye næringer i det historiske miljøet

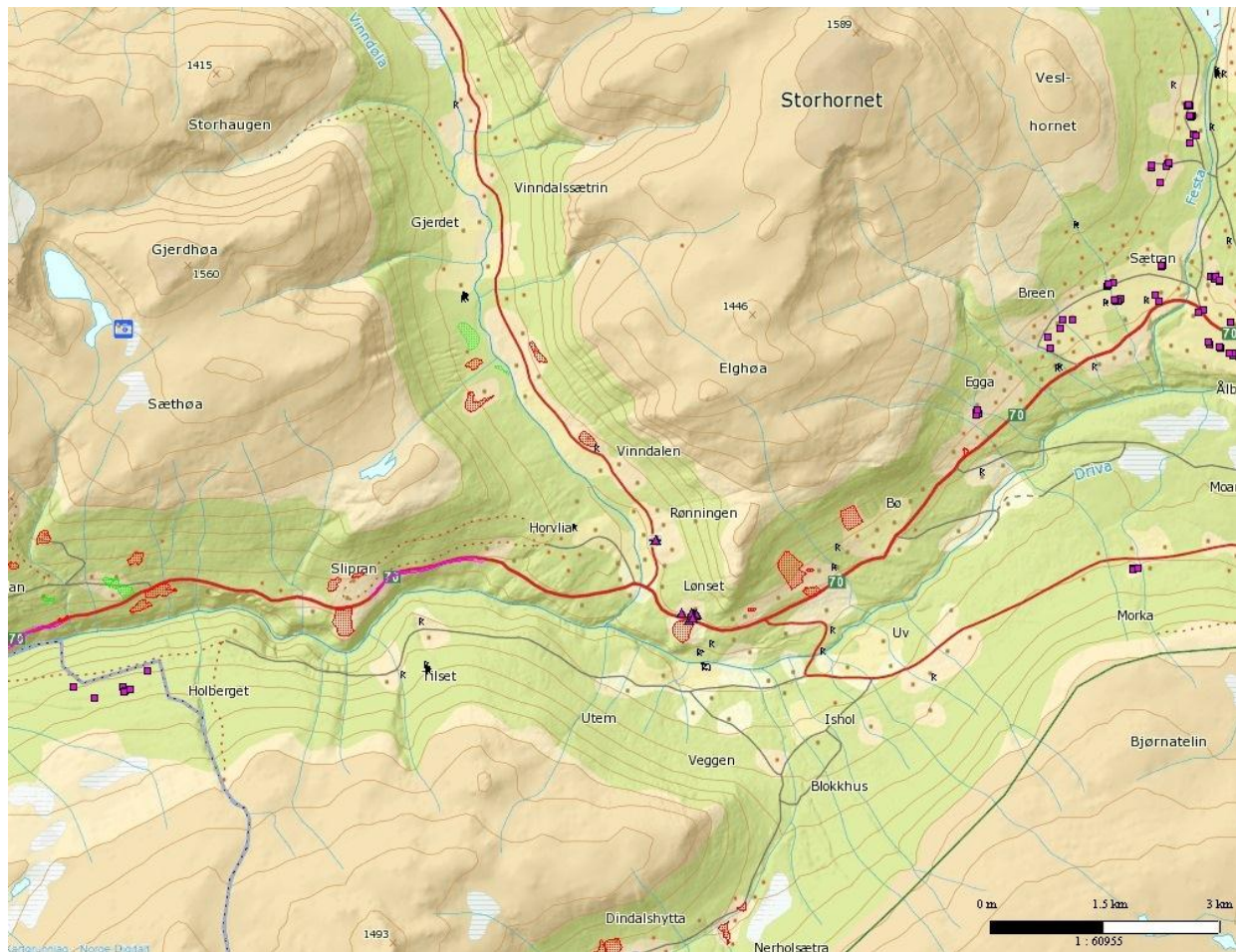
Konkrete forslag til rammer for videre utvikling?

Skjøtelsplan for kulturlandskapet og bevaring av bygninger, antikvarisk håndverkkompetanse?

Registrering av historisk bebyggelse (SEFRAK)

Lokal byggeskikk veileder?

Nybygg: tilpasning til det historiske kulturmiljøet

Kommunens arbeid med kulturlandskapet

Kommunen satser sterkt på aktiv bruk av landbruksområder i kommunen, særskilt historiske senterområder og kulturlandskap. SMIL – midler til aktivisering av tradisjonell landbruk/setring brukes aktivt

Kulturhistoriske verdier og verneinteresser

Det er få områder/kulturminner som er regulert til bevaring i overordnet plan.

Tanker etter gruppediskusjonene

6. Verdiforståelse og kulturmiljøets potensial: Oppsummering

Erfaringer

Lønset

Småbruket er et utmerket eksempel på eiers verdiforståelse og utnyttelse av utviklingspotensial

Ombruk av Rønningen gård til Småbruket: balansen mellom bevaring og utvikling er vellykket og veiledende

Det er en bevissthet i den lokale interessegruppen om at kulturlandskap og kulturminner som (helhetlig) kulturmiljø er et viktig og vesentlig verdigrunnlag

I den lokale utviklingsplanen blir kulturlandskapet omtalt som ressurs men ikke så tydelig kulturminner/miljøet som ressurs til utvikling

Det dokumenteres lokale verdiskapingsprosjekter som skjer i det historiske kulturmiljøet i boken *Fritt liv på Lønset*

Viktige elementer (kulturminner) skal brukes i stedsopplevelsen (eksempel: Lønset kirke)

Det er mange gode prosjekter i planen som er gjennomført og bygger på kulturhistoriske verdier som var grunnlaget for valget

Det er en stolthet og identifikasjon med et kulturhistorisk landskap og tilhørende kulturminner som er registrert i nasjonal sammenheng som unik og sjelden (Sliper-Dettli seterlandskap med Kletthammer gården)

Eier til Kletthammer gård har god verdiforståelse og ser utviklings potensial

Det er behov for å knytte sammen verdiene og ser det lokale kulturlandskapet i en kulturhistorisk sammenheng

Det er god bevissthet og stolthet blant eier og lokalmiljøet i forhold til Bortistu og Storli gård sine kulturhistoriske verdier

Det er forskjellig verdiforståelse i forhold til Utistu tunet

Kommunen vurderer Utistu med flyttete kulturminner fra lokalmiljøet som en god verdiforståelse og utnyttelse av ressursen

Verdiforståelsen knyttes ofte til praktiske økonomiske vurderinger om lønnsomhet i forhold til istandsetting og vedlikehold/drift

Uten et realistisk næringskonsept er holdningen og tilnærmingen til kulturmiljøets verdi og potensial mer skeptisk

Det er ingen kulturhistoriske verdier og bevaringen kartlagt på kommunalt plan på grunnlag av plan- og bygningsloven (Lønset kirke og Gravaune gård er vernet gjennom kulturminneloven)

Verdiskaping

Lønset

Verdiskapingen basert på det lokale historiske kulturmiljøet er tydelig og godt markedsført (eksempel bok: *Fritt liv på Lønset*)

Lokale næringer med røtter i lokalhistorien har utviklet seg bra på Lønset

Øverlønset gård: skiproduksjon i låven på gården er et godt eksempel

Det bygges mange hytter (i hyttefelt) i området: kan de historiske gårdene brukes om til private hytter?

Kommunen anser hyttefelt som en rasjonell og arealeffektiv løsning for hytte- etterspørsel
Det er viktige og store gårder i lokalmiljøet som står tomt og forfaller som ikke utredes for verdiskaping (Ratet gård)

Turisme basert på historiske gårdsanlegg har lite potensial på Lønset/ i Oppdal

Det er behov for mer utredning når nedlagte gårder skal få ny bruk (som privat overnattingsted/fast bosetning)

Utistu modellen som lokalt tilbud (utleie) hvor kulturminnene står i sin historiske kontekst burde utredes

Lokale driftsmodeller av de historiske gårds- og seteranlegg som ivaretar tradisjonelle landbruksmetoder er av vesentlig betydning for at kulturlandskapet som helhet kan bevares
Bosetningstilbud lokalt kan videreføre den tradisjonelle gårdstrukturen med en blanding av arbeid og bolig på et moderne tun (modell etter *Blilyst*: Moderne boløsninger på bygda)
Øverlønset gård er et godt eksempel på en historisk gård med bolig – arbeid konseptet kombinert – skiverkstedet Endre Hals

Verdiskapingsprosjektene må bygges på det lokale kulturmiljøet og dens historiske infrastruktur. Dette vil gjøre det historiske kulturlandskapet synlig og fremme de helhetlige kvalitetene for Lønset

Den lokale utviklingsplanen må legge vekt på utredningen av de nedlagte gårdene med høyest verdi og finne ny bruk i samarbeid med lokal forvaltning

Det er viktig for nye eiere/tiltakshavere å få kontakte det lokale nettverket når lokale kulturmiljøer skal utvikles (eksempel Skruen gård)

Det er viktig at det samarbeides lokalt slik at verdiskapingen er samstemt med det lokale tilbudet og etterspørselen

Driftskonseptet må være bærekraftig, kulturmiljøets verdier alene sikrer ikke lønnsomheten
Verdiskapingen lokalt skal være økonomisk forsvarlig, store gårdsanlegg trenger en eierstruktur som kan drifte bygningsmassen (eksempel Ratet gård)

Mindre landbruksbygg som sommerlør trenger et bruks-/vedlikehold konsept for at disse verdiene i det gjengroende kulturlandskapet ivaretas

Prioritering av de mest verdifulle kulturminnene og kulturmiljøer (eksempel kulturlandskapet Skruen gård)

Den kommunale landbruksplanen har mange gode eksempler på bevaring og utvikling av historiske miljøer (Dindal seter)

Samtidig er det behov for framtidig systematisk utredning av de viktigste og mest verdifulle kulturmiljøene og deres utvikling

(R)etablering av tradisjonsbaserte lokale næringer trenger tilrettelegging for at de velger Lønset/Oppdal

Det er ikke alltid stimulerende for eier å satse på ny bruk når et kulturmiljø er bevart/vernet gjennom loven og tilhørende offentlig støtte (eksempel Gravaune gård, fredet etter kulturminneloven)

Gravaune: lovfestet vern oppfattes som noe som innebærer mer restriksjoner enn støtte gjennom fellesskapet (til verdiskaping)

Det brukes lokale utviklingsmidler på historiske kulturmiljøer og tilrettelegging/oppgradering og infrastruktur (*Blilyst*- midler/regionale utviklingsmidler)

Det er stort potensial for sosial verdiskaping som har sterk lokal forankring på Lønset og kjennetegnes av samhandling, dugnadsvilje, engasjement og fellesskap

Deltakende på workshopen:

Tor Sæther
Ola Røtvei
Gro Aalbu
Jon Aalbu
Andrea og Håvard Kletthammer
Endre Hals

Tord Nordin Klövsjö
Björn Olofsson, Husnyckeln Sverige
Henrik Ylikoski, Husnyckeln Sverige
Hauke Haupts Husnyckeln Norge
Ola Hanneryd Länsstyrelsen i Jämtlands län